

Юлія Калюжна

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ЛЕГІТИМАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ: ЦІННІСНО-НОРМАТИВНИЙ ВИМІР

Yuliia Kaliuzhna

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

LEGITIMACY OF POLITICAL POWER: VALUE-NORMATIVE DIMENSION

The article analyzes scientific achievements of leading western and native researchers which formed present contemporary conceptual strategy of phenomenon "legitimacy of political power". Attempt of theoretical-methodological explication of the category "legitimacy" through the prism of axiological (value-normative) approach was made. The author defines legitimacy of power as a political and cultural imperative, which has a determine potential to integrate or mobilize social strengths and also regulate and direct political behavior. A central place in the article is devoted to analysis of valuable framework of legitimacy of political power and to the search of innovative rational-practical opportunities of "legitimacy" in the context of radical transformation of the modern Ukrainian state.

Key words: legitimacy of political power, legitimacy, values, valuable legitimacy.

Проблемне поле феномена «легітимації влади» або дихотомії «панування» - «підпорядкування» залишається креативним джерелом для моделювання дискусійних конструкцій у сучасному суспільно-політичному дискурсі. Антиномії соціально-політичної реальності ХХ століття та початку ХХІ століття сколихнули наукове середовище когнітивно-інноваційною експлозією пізнавальних стратегій, що були спрямовані на теоретико-методологічну експлікацію та пошуки нових раціонально-практичних можливостей концепту «легітимності».

Методологічні координати концепту легітимності беруть початок з класичної «веберівської формули»: «держава є організація, що володіє монополією на легітимне використання фізичної та символічної сили на певній території, відповідно до населення»¹ та «веберівської тріади» типів панування (традиційна, харизматична та раціонально-легальна легітимність). Звертаючись до аналізу природи легітимних явищ, М. Вебер вказує на вихідний момент легітимності: соціальні суб'єкти можуть вважати свої дії легітимними або переконливо надавати їм видимість легітимності, керуючись різними розуміннями смислу соціального порядку або орієнтуючись на смисл конкуруючого соціального порядку, іншої ціннісно-нормативної системи. На нашу думку, беззаперечним є той факт, що М. Веберу належить теоретична першість у гносеологічній рефлексії, що сприяла утворенню аналітичного каркасу сучасного концепту «легітимності». Проте сучасні науковці повинні уникати безпосередньої ретрансляції «веберівських теоретичних матриць» або «легітимаційних сценаріїв», натомість використовуючи їх як методологічні патерни, про що справедливо зауважує провідний російський науковець К. Завершинський: «Важливо не буквальне наслідування його формулам, а виявлення тих творчих інтенцій, які вони містять. Навіть у найбільш рішучих критиків Вебера спостерігаються ознаки впливу його творчих побудов»².

У післявеберівських дослідженнях появилось чимало знакових теоретико-методологічних знахідок, що апелювали до аксіологічного ядра феномена «легітимації влади» та позитивно вплинули на іррадіацію концептуального простору легітимності політичної влади. У цьому контексті, на нашу думку, оригінальними виявляються теоретичні схеми Ж.-Л. Кермонна: «Легітимність полягає у відповідності політичної влади тим цінностям, на яких засновано режим»³.

1 Вебер, М. (1990). *Основные социологические понятия. Избранные произведения*. Москва: Прогресс, 602-643.

2 Завершинский, К. (2001). Легитимность: генезис становление и развитие концепта. *Политические исследования*, 2, 113-131.

3 Кермонн, Ж.-Л., Шабо, Ж.-Л. (1993). Легитимность. *Политические исследования*, 5, 136-142.

При цьому, підтримуючи думку М. Дюверже, дослідник висловлює переконання, що легітимним є не той режим, який впроваджує в життя тільки власні цінності, а той, який хоча б у невиразній формі відповідає народним прагненням. Важлива з точки зору розуміння місця та ролі цінностей у процесі легітимності й теоретична позиція Ю. Габермаса, який стверджує, що легітимність політики відображається в її відповідності тим цінностям, які встановлюються самою комунікативною спільнотою. Саме на основі колективних цінностей формується колективна ідентичність та здійснюється соціальна інтеграція, а отже, можливий консенсус, який є умовою легітимності. Відтак, для Ю. Габермаса легітимність – це чеснота політичного порядку бути визнаним законним і справедливим, тоді як легітимація – це досконале аргументування¹.

Варіативно-інтерпретаційну перцепцію феномена легітимності влади заковано й у дослідницьких проєкціях сучасних німецьких учених Г. Йонаса та К. Дойча. Аналізуючи ціннісну природу легітимності, К. Дойч вважає, що вона виникає в результаті поєднання цінностей: сумісності політичних дій із пануючою в даному суспільстві системою цінностей і сумісності загальних цілей політики з особистими цілями індивіда². Когнітивний простір теоретизувань Г. Йонаса виявляє ще більш глибокі інтенції: «Для справжньої легітимації потрібно поняття блага, яке не тотожне поняттю цінності... Тому слід з'ясувати різницю між об'єктивним і суб'єктивним статусом цінності (або, коротше: між цінністю самою по собі й чієюсь оцінкою), а отже — співвідношення між благом і буттям»³.

Цінності, оформлені в систему і покладені в основу ідеології, виступають дієвим засобом легітимності влади. Відповідно, Д. Істон відносить ідеологію до основних джерел влади, зауважуючи, що вона становить собою форму вираження потреб та інтересів суспільства і в той самий час є засобом маніпулювання думки (при цьому наголошується на маніпулятивному характері ідеології)⁴.

На маніпулятивний аспект використання цінностей звертає увагу й П. Бурдьє. На його думку, найбільш ефективним засобом досягнення легітимності є використання стратегії універсалізації⁵. Ця стратегія передбачає дотримання представниками влади універсальних правил, цінностей, фундаментальних законів. Проте в більшості випадків використання цих стратегій засновано лише на «створенні бачення» формальної чи фіктивної поваги до існуючих суспільних цінностей.

Продовжуючи дослідницьку низку, наведемо міркування Р. Мерельмана, який визначає легітимність, як якість «моральної або доцільної правоти режиму», яка приписується йому народом⁶. Для Д. Коппа гносеологічні рамки архетипу легітимності влади обмежені «моральним авторитетом керувати»⁷. Своє місце в легітимації політичної влади посідають правові цінності суспільства, легітимність настає у випадках відповідності політичної влади праву, справедливості, принципам, які зафіксовано в нормативних актах держави чи суспільних уявленнях про природне право. Так, авторська позиція британського дослідника Д. Хелда орієнтує сучасну наукову спільноту усвідомити легітимність політичної влади крізь призму цінностей та законів: «Люди дотримуються права і законів, оскільки вважають їх правомірно гідними поваги»⁸.

У західноєвропейській та американській дослідницьких традиціях провідними концептуальними дизайнерами категорії легітимності визнано - В. Адорно, К. Апеля, Х. Арндт, Д. Белла, Р. Бендікса, П. Бергера, З. Бжезинського, П. Бурдьє, М. Вебера, І. Валлерстайна, Б. Вестлі, Ю. Габермаса, Е. Гідденса, С. Гінера, М. Догана, Г. Єллінека, Д. Істона, Г. Йонаса, Ж.-Л. Кермонна, Д. Коппа, Ж. Ліюгара, С. Ліпсета, Х. Лінца, Т. Лукмана, Р. Мейєра, С. Московічі, Ф. Нонета, Р. Паріса, Т. Парсонса, Р. Розена, Дж. Саймонса, Л. Саністебана, М.-К. Смаутса, Дж. Федеріко, Г. Ферраро, К. Фрідмана, С. Хантінгтона, Д. Хелда, Ф. Херна, О. Хеффе, Т. Шабо, К. Шмітта, К. Ясперса та ін.

За алгоритмом дослідження логічно звернутися до «когнітивних континуумів» концепту

1 Habermas, J. (1979). *Communication and the Evolution of Society. Trans. and with Introduction by Thomas McCarthy*. London: Heinemann Educational Books, 178.

2 Deutsch, K. (1970). *Politics and Government. How People decide their Fate*. Boston: Houghton Mifflin, 18.

3 Йонас, Г. (2001). Принцип відповідності. У *пошуках етики для технологічної цивілізації*. Київ: Лібра, 122.

4 Easton, D. (1965). *Systems Analysis of Political Life*. New York: Wiley, 43.

5 Бурдьє, П. (1993). *Соціологія політики*. Москва.: Socio – Logos, 336.

6 Merelman, R. (1966). *Learning and Legitimacy. American Political Science Review*, vol. 60, 3, 547.

7 Copp, D. (1995). *The Idea of Legitimate State. Philosophy & Public Affairs*. vol. 28, 1, 45.

8 Held, D. (1987). *Models of Democracy*. Stanford: Stanford University Press, 238.

легітимності влади на теренах українського та російського суспільно-гуманітарного дискурсу. Реконструкція теоретико-методологічного матеріалу виявляє, що наукова рефлексія сучасних вітчизняних дослідників категорично контрастує з логікою «теоретичних цензорів» радянської ідеології пізнання. Модернові теоретичні інтенції провідних генераторів сучасної української і російської наукової доктрини створили перспективи трансцендентності пізнання феномена легітимності. Так, український дослідник О. Гребіневич проголошує принципову позицію, що утворює рефлексивні орієнтири у гносеологічних горизонтах концепту легітимності: «Доведено, що тематизація проблеми ціннісно-нормативної легітимації політичної системи методологічно дає можливість виявити змістову складову процесу легітимації в конкретній політико-правовій спільноті та артикулювати ті ціннісно-нормативні засновки, які, проходячи «фільтри дискурсивації», набувають нового значення, що містить у собі великий інтеграційний потенціал для цієї політико-правової спільноти»¹.

Проблематика обґрунтування легітимності соціально-політичного порядку крізь призму ціннісно-нормативних патернів відображена й у дослідницьких практиках російського науковця С. Козлова: «Основи легітимації соціального порядку безпосередньо пов'язані з рамочними умовами, цінностями, нормами, що задають базові параметри взаємодії та комунікації соціальних акторів і через це утворюють та визначають саму можливість відтворення єдиного соціально-політичного простору... Легітимність може бути усвідомлена як певний стан влади, соціально-політичного порядку і всієї соціальної системи в цілому, що характеризуються внутрішньою узгодженістю, інтегрованістю завдяки засобам певної системи цінностей, норм, смислів, які утворюють соціокультурну традицію... Домінуючі цінності, норми, смисли слід розуміти, з одного боку, як такі, що утворюють інтерсуб'єктивний концептуально-смысловий простір, з іншого боку, важливо акцентувати увагу саме на комунікативних взаємодіях, практиках індивідів, груп, спільнот, у ході яких викристалізовується, відтворюється та модифікується загальне нормативно-смысловий, ціннісний простір»².

Вагома роль в обґрунтуванні ціннісно-нормативних детермінантів легітимації політичної влади в сучасному українському суспільстві належить низці дослідників – О. Висоцькому, Н. Дармограй, О. Дашаківській, Т. Кузьменко, П. Манжолі, М. Туру, Є. Цокуру, О. Шульзі, Є. Юрійчуку та багатьом іншим. Так, вітчизняному науковцеві О. Висоцькому належить така теоретична конклюдія (висновок): «Імплантація в суспільну свідомість чи актуалізація значущості певних норм і цінностей виступає важливим моментом забезпечення легітимації політичної влади. Норми та цінності мають велику силу забезпечення легітимації влади, оскільки здатні з'єднувати та мобілізувати суспільні сили, а також регулювати та спрямовувати політичну поведінку»³.

Теоретична конфігурація ціннісно-нормативного потенціалу легітимності відображена й у позиції Є. Бистрицького: «Легітимація – це розгорнутий у часі політичний дискурс, процес поширення обговорення, обмірковування, зрештою – доведення колективної правильності й прийнятності соціально-правових норм, які переважно стихійно встановлюються новими політиками». Дослідник продукує таку тезу: «Легітимність – це складний процес об'єднання суспільства на основі спільних цінностей та одночасно доведення здатності реалізувати колективну ідентичність з боку політичної організації суспільства»⁴.

Запропоновані презентації пізнавальних стратегій концепту легітимності політичної влади в контексті аксіологічного (ціннісно-нормативного) підходу визначили орієнтири для авторської формули легітимності. Легітимність – це політико-культурний імператив, матриця, патерн, створений на основі цінностей, норм, смислів, за допомогою яких моделюється та відтворюється соціально-політична реальність. Зазначимо, що в цінностях, нормах та смислах закодовано колосальний мобілізаційний потенціал щодо легітимації політичної влади; він є тим моральним імперативом, що утворює систему координат, яка допомагає індивідові зорієнтуватися у світі

1 Гребіневич, О. (2006). *Ціннісно-нормативна легітимація політичної системи*: автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.03. Київ.

2 Козлов, С. (2007). Социально-политический порядок и его легитимность как социокультурные и ценностно-нормативные реалии. *Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки*, 4, 66-73.

3 Висоцький, О. (2012). Ціннісно-нормативні детермінанти ефективності легітимаційних технік. *ОСВІТА РЕГОНУ*, 1, 172.

4 Бистрицький, Є. (1996). Проблема легітимації. *Політичка думка*, 319.

сучасної політики. Саме на основі власних ціннісних пріоритетів громадяни моделюють бажаний для себе спосіб суспільно-політичної організації, уявлення про «ідеальний порядок». Феномен легітимації політичної влади стає можливим лише за умови існування нормативного консенсусу у спільноті або ціннісної легітимації. Мається на увазі відповідність влади нормам і цінностям, що поділяються більшістю в суспільстві: відповідність офіційної ідеології цінностям суспільства, які склалися в ході історичного розвитку та укорінилися в суспільній свідомості; відповідність діяльності самих представників влади цінностям тієї ідеологічної доктрини, яка є офіційною в державі; максимально можлива відповідність загальних цінностей політики та конкретних цінностей індивіда.

Аналітична реконструкція науково-дослідницького матеріалу цензорів «радянської академічної науки» фіксує відчутний дефіцит теоретико-когнітивної комунікації з позиції легітимаційного дискурсу. Дослідницькі інтенції науковців були лімітовані морально-ідеологічними імперативами радянської реальності, що суттєво обмежувало перспективи теоретичної рефлексії. Відповідно, модератори радянської науки презентували власну інтерпретаційну перцепцію концепту легітимності, теоретична домінанта якої детермінована загальним критичним рефреном буржуазної ідеології.

Дослідницькі проекти та публікації сучасних теоретиків містять широкий діапазон коментарів (від філігранних до рельєфних), що апелюють до ірраціональності прийнятої в радянській науці стратегії пізнання легітимності та легітимаційних практик, зокрема М. Ніколко наголошує: «Ідеологема історичного матеріалізму, по суті, закривала перспективи вивчення політичної влади, споконвічно критично трактуючи способи її обґрунтування»¹.

Враховуючи зазначене, логічно припустити, що масштабні рецепції в політичній, економічній, соціокультурній сферах пострадянських соціумів мали б ініціювати появу інноваційно-теоретичних модусів пізнання і спрямовувати гносеологічний вектор на пошук алгоритмів концептуалізації та експлікації феномена легітимності.

Парадоксально, але для чисельної групи дослідників деструктивним «рефлексійним інструментарієм» у пізнанні концепту легітимації влади тривалий час залишались індиферентність та фрагментарність. Як доказову базу наведемо посилання авторитетного російського дослідника К. Завершинського: «Специфічна «байдужість» соціальних дискурсів Росії до багатства смислового змісту європейського концепту легітимності, «помножена» на довільне використання його деякими вітчизняними політиками задля обґрунтування власних претензій на владу, лише помножує смислову «розмитість» і «полярність» даного поняття»².

Проте «інверсійні траєкторії пострадянських режимів»³, симптоматичними маркерами яких є системні кризи влади та радикалізація політичної поведінки, стимулювали наукову рефлексію теоретиків пострадянських країн до імплементації теоретичного дискурсу і пошуку новітніх теоретико-методологічних ключів та кодів у пізнанні категорії легітимації політичної влади. Дослідницька робота з літературним масивом сучасних наукових видань виявила широкий спектр публікацій (від абстрактно-теоретичних до конкретно-практичних), у яких комунікаційним ядром виступає феномен «легітимації політичної влади»; методи релевантності й пертинентності дозволили виключити за межі дослідницького поля літературні матеріали, які за характером та змістом є компіляціями або ретрансляціями інтелектуальних ресурсів західних науковців. Відповідно, у рамках дослідницької стратегії на особливу увагу заслуговують «легітимаційні дискурси» українських дослідників - Т. Алексєєвої, І. Антоновича, В. Андрущенко, В. Бебика, Є. Бистрицького, Д. Видріна, О. Висоцького, П. Гайденко, Є. Головахи, О. Гребіневича, Н. Дармограй, О. Дацаківської, О. Кокорської, А. Колодія, Ю. Кравченко, С. Кузнецової, А. Лузана, С. Макєєва, П. Манжоли, М. Михальченко, А. Міщенко, М. Мокляка, М. Орзіха, А. Панаріна, А. Пойнченка, І. Попова, В. Ребкало, Ф. Рудича, С. Рябова, В. Степаненко, Ю. Тихомирова, М. Томенко, В. Фадєєва, А. Федосєєва, В. Фесенко, А. Фетісова, О. Фісун, Є. Цокури, В. Шаповала, О. Шестопала, В. Шинкарука, О. Шульги та багатьох інших. Тематизація проблемного поля легітимності та

1 Ніколко, М. (2004). *Комунікаційна природа легітимаційних процесів*: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.03. Сімферополь.

2 Завершинский, К. (2001). Легитимность: генезис становление и развитие концепта. *Политические исследования*, 2, 113-131.

3 Фісун, О. (2004). Інверсійні траєкторії пострадянських політичних режимів і моделі неопатрімоніальної консолідації. *Національна безпека України*. Київ: Стило, 3-11.

легітимісних практик у російській науковій спільноті репрезентована в дослідницьких варіаціях – В. Ачкасова, Г. Белова, Г. Гаджієва, Ю. Гуторова, В. Давидова, А. Демідова, О. Дібірова, А. Єрмоленко, В. Заблоцького, К. Завершинського, В. Зубока, В. Ільїна, А. Ішмуратова, Б. Капустіна, А. Керімова, В. Князева, В. Коваленко, В. Колосова, В. Крамніка, Н. Кудряшова, С. Ланцова, В. Макаренко, Е. Моцелкова, О. Панарина, І. Сахарова, Н. Скіперських, Л. Сморгунова, Р. Туровського, Р. Шпакової, О. Шутова та ін.

Очевидним є те, що попри масштабність наукових проєкцій та публікацій у сучасному науковому просторі помітна дефіцитність досліджень, у яких предметом теоретичного аналізу був би саме аксіологічний (ціннісний) вимір легітимності політичної влади. До евристичного потенціалу аксіологічного підходу, як теоретичного інструментарію для архітектури концепту легітимності влади, апелює й український дослідник М. Тур: «Незважаючи на те що кількість публікацій з проблем легітимності й легітиматії в українському соціально-гуманітарному дискурсі в останні роки бурхливо зростає, однак не знято потребу в системному соціально-філософському дослідженні питання легітиматії соціальних інститутів, насамперед в аспекті експлікації концептуально-методологічних засад теоретичних моделей легітиматії. А це дало б змогу адекватно осягнути кризу легітиматії інститутів за умов поширення глобалізаційних процесів на всі сфери соціального життя: політику, економіку, спорт, інформацію тощо»¹.

Таким чином, аналіз теоретичних ресурсів західної політологічної думки спонукає до аксіоматичних, як на нашу думку, узагальнень: по-перше, провідними модераторами сучасного європейського та американського політологічного дискурсу вдало експлуатується поліваріативність аксіологічного (ціннісно-нормативного) підходу задля зміцнення теоретико-методологічної конструкції концепту легітимності; по-друге, імпліцитність феномена «легітимності» потребує високого рівня концептуальної визначеності, верифікації та експлікації. Резюмуючи теоретичну частину дискусії, зазначимо, що попри компліментарну оцінку, висловлену науковим проєктам сучасних дослідників, є підстави стверджувати: суттєві теоретико-когнітивні бар'єри, що пронизують проблемне поле дискурсу легітимності, повинні бути зорієнтовані на когнітивно-інноваційну рефлексію та пошук новітніх процедур легітиматії політичної влади.

References

1. Bistrits'kii, Ie. (1996). Problema legitimatsii. *Politichka dumka*, 318-320.
2. Burd'ie, P. (1993). *Sotsiologiya politiki*. Moskva: Socio – Logos.
3. Veber, M. (1990). *Osnovnye sotsiologicheskie ponyatiya. Izbrannye proizvedeniya*. Moskva: Progress.
4. Visots'kii, O. (2012). Tsinnisno-normativni determinanti effektivnosti legitimatsiinih tekhnik. *OSVITA REGONU, 1*, 172-184.
5. Grebnevich, O. (2006). *Tsinnisno-normativna legitimatsiya politichnoi sistemi: avtoref. dis... kand. filosof. nauk: 09.00.03. In-t filos. im. G.S.Skovorodi NAN Ukraїni. Kiiiv*.
6. Zavershinskiy, K. (2001). Legitimnost': genezis stanovlenie i razvitie kontsepta. *Politicheskie issledovaniya*, 2, 113-131.
7. Ionas, G. (2001). *Printsip vidpovidnosti. U poshukakh etiki dlya tekhnologichnoi tsivilizatsii*. Kiiiv: Libra.
8. Kermonn, Zh.-L., Shabo, Zh.-L. (1993). Legitimnost'. *Politicheskie issledovaniya*, 5, 136-142.
9. Kozlov, S. (2007). Sotsial'no-politicheskii poryadok i ego legitimnost' kak sotsiokul'turnye i tsennostno-normativnye realii. *Izvestiya vysshikh uchebnykh zavedenii. Povolzhskii region. Gumanitarnye nauki*, 4, 66-73.
10. Nikolko, M. (2004). *Komunikatsiina priroda legitimatsiinih protsesiv: avtoref. dis... kand. filosof. nauk: 09.00.03. Simferopol'*.
11. Tur, M. (2007). *Legitimatsiya sotsial'nikh institutiv: sotsial'no-filosofs'kii analiz: dis... d-ra filosof. nauk: 09.00.03. Kiiiv*.
12. Fisun, O. (2004). *Inversiini tracktorii postradyans'kikh politichnikh rezhimiv i modeli neopatrimonial'noi konsolidatsii. Natsional'na bezpeka Ukraini*. Kiiiv: Stilos.
13. Copp, D. (1995). The Idea of Legitimate State. *Philosophy & Public Affairs*, vol. 28, 1, 3-45.
14. Deutsch, K. (1970). *Politics and Government. How People decide their Fate*. Boston: Houghton Mifflin.
15. Easton, D. (1965). *Systems Analysis of Political Life*. New York: Wiley.
16. Habermas, J. (1979). *Communication and the Evolution of Society*. London: Heinemann Educational Books.
17. Held, D. (1987). *Models of Democracy*. Stanford: Stanford University Press.
18. Merelman, R. (1966). Learning and Legitimacy. *American Political Science Review*, vol. 60, 3, 547-559.

¹ Тур, М. (2007). *Легітиматія соціальних інститутів: соціально-філософський аналіз: дис... д-ра філос. наук: 09.00.03. Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Київ, 448.*